

Szülőföldismeret és helytörténet

(Befejező közlemény)

II. Helytörténet.

A szülőföld megismertetésének és megszerettetésének második főága a *helytörténet*. A lakóhely földrajza mellett, azzal kapcsolatban, de sajátlagos célkitűzéssel is nagy szerepet játszik az érzelmi és nemzetrevelésben.

A letűnt évek dallama — a múlt — álomba ringat; egy-két évtized múlva a hatás színesül, de ha megmarad, azt bizonyítja: érték volt, gazdagító szolgálatát megtette. A sokszínű gyermekkor kódéből kedves emlékek csillannak elő, mai elesettségünkben és ezer gondunk közepette is ránkpermeter a lokálpatriotizmus gyöngyharmata és harminc-negyven év távolából is megmozdulnak a múlt kövei.

Szülőfalunk, városunk történetét iskolafajunknak és tanulócsapatunknak megfelelően nekünk nemcsak a régmúlt bizonytalan adataiból és mesészerű következtetéseiből, hanem a mai élet helyi dinamikájából, minden irányú fejlődési lehetőségeiből és adottságából is meg kell ismertetnünk. Nekünk minden adat fontos abból, ami a röghöz, a szülőföldhöz köt; szaktudományi célokat kevésbé szolgálhatunk az iskolában. Inkább a nevelői ráhatásokra, az érzelmi vonatkozások gyöngéd száaira kell különös gondot fordítanunk, mert a polgári iskolai tömegek nemzetrevelésének, élő, ható erőként működő hazaszeretetének itt rakhatjuk le az alapjait. E biztos alapok lerakása s ezekre a múlt igazi fényében a történelem nevelő-értékeinek fölépítése és átmentése utódainkba: a helytörténet egyik fontos, mágikus erejű s hálás feladata.

Egyes kartársaink szolgálatkész tollából már több helytörténet, iskolatörténet, helytörténeti vázlat, városismertetés, stb. került nyomdafesték alá. Néhányan a helységben, vagy környékén végeztetett ásatásokban, feltárásokban is irányító szerepet vállaltak. Csak a legújabb és általam ismert ily munkák közül sorolok fel egy párat. *Dr. Cs. Sebestyén Károly*: A szegedi palánk; Szeged régebbi városképének kialakulása. *Szeregyeházi (Implom) József*: A gyulai törökügyi ásatások; Gyula megyei város vetítettképes ismertetése. *Taucher Gusztáv*: Jurisich Miklós, a kőszegi hős; Kőszeg ostroma 1532-ben; Széchy Mária, a Murányi Venus, 1610—1679. *Horváth József*: Adatok Dombrád község s a dombrádi ref. egyház történetéhez. *Vicsay Lajos*: Kistelek története. *Kelemen Ferenc*: A makói községi Zrinyi Ilona polgári leányiskola története, 1880—1930. *Burics László*: Nagyatád nagyközség múltja és jelene. *Takács Gyula*: Hajdúdorog egy nemzeti küzdelem középpontjában. *Minay*

Lajos: A Nagykúnság egy elfelejtett költője; Az iskola története. (Az első negyedszázad.) Megjegyzem, hogy e tanulmányok közül több az iskola évi Ertesítőjében jelent meg. Természetes, hogy e munkák helyi vonatkozásban értékesek s több-kevesebb szakavatottsággal és felkészültséggel, néha tudományos, máskor ismertető céllal készültek s megfelelő áttanulmányozás, valamint kritika után mintául is szolgálhatnak.

Kötelező és biztos irányt mutat a helytörténet alkalmazására a fiúiskolai Utasítás a 72. lapon, amikor ezt mondja: »A tankönyv szerzője nem lehet tekintettel az egyes iskolák helyi viszonyaira. Már pedig a tanítás egyik leghálásabb feladata azoknak a vonatkozásoknak mennél teljesebb érvényesítése, melyekkel az iskola környezete, annak jelene és múltja kínálkozik. A folytonosan szükséges tudományos önképzés is arra utalja a tanárt, hogy a vidék történetével közelebbről foglalkozzék s a helyi ismereteknek a tanításba való bevonásával annak különös szint és érdekességét kölcsönözzön. Ez az iskola sajátos egyéniségének kidomborítására is alkalmas.«

Épennyire kihangsúlyozott a helytörténeti rész felhasználása a leányiskolai Utasításban is az 54. lapon: »A tanítás anyagát a tanterv nem részletezi, s a tanítónak azért minden körülmények közt egyik legfontosabb feladata és kötelessége, hogy a tanítás anyagát figyelemmel a helyi viszonyokra is az egész évrre, az év egyes szakaszaira, sőt óráról-órára maga válogassa ki és állítsa egybe.« Majd az 56. lapon: »... szükséges, hogy a tanítás az esetleg felhasználható helyi történeti eseményeknek a tanítás körébe való bevonásával tanítványaiban az érdeklődést — a sikeres tanítás ez egyik feltételét — felkeltse.«

De más iskolafajok Utasítása is a már jelzett irányvonalon mozog. Utalok itt a középiskolai Utasítás 177. lapján található megjegyzésekre. »Különösen alkalmas eszköz a történettanítás szemléletességének, tanulmányunk konkrét színének fokozására a helyi vonatkozásoknak, a tanulót környező történeti elemeknek minél gondosabb felhasználása.« A tanító- és tanítónóképzőintézeti Utasítás 58. lapján ezt olvashatjuk: »Használja fel a tanár az intézet székhelyének és környékének helyi vonatkozásait is, ami jelentékeny eszköze a történelmi érdeklődés felkeltésének.«

Hivatás- és tárgyszeretetre ösztönzők főiskolánk professzorának, dr. *Eperjessy Kálmán* egyet. magántanárnak Történelemtudomány és történelemtanítás c. közleménye tárgyunkra vonatkozó megállapításai is. (Megjelent *A cselekvés iskolája 1933/34.* tanévi 7—8. számában.) »Van az iskolai és társadalmi, illetve tudomány népszerűsítő elfoglaltság mellett egy kimondottan tudományos része a polgári iskolai tanár tevékenységének, ez a helytörténet művelése. Iskolája székhelyének történeti kultúráját csak akkor szolgálhatja eredménnyel a tanár, ha beletudja kapcsolni működését a község életébe; megismerni annak hagyományait, múltját, jelenét, a nép lelkiiségét. Ezáltal nem-

csak a honismeret eredményesebb tanítását biztosíthatja, hanem a lokális érdeklődés felkeltésével az általános történelmi kultúra fejlesztéséhez is hozzájárul.«

Érdekes és egyéni visszaemlékezésből, gyermekkori élményből fakadt, amit a tárgyjal kapcsolatban *Avar Gyula* Az élet iskolája 206—207. lapjain írt Történettanítás a munkaiskolában címen.

Idevonatkozó és megszívlelendő az is, amit a helytörténetre vonatkozóan *Szántó Lőrinc* mond Aktuális történettanítás c. dolgozata III. rész 5. pontjában (*A cselekvés iskolája* 1933/34. tanévi 3—4. szám). »Az aktuális történettanítás nélkülözhetetlen eszköze a helytörténet felhasználása, mely az iskola székhelye és környéke történeti eseményeinek és emlékeinek a tanításban való értékesítésében áll. Ez a történetdidaktika legfontosabb problémáinak egyike, de egyuttal legkevésbé kiaknázott területe. A helytörténet az általános történelem szemléletessé tétele és élményesítése mellett különös aktualitást kölcsönöz a történetórának, amivel hathatósan elősegíti a tanítás céljának elérését.«

Honnan szerezheti a helytörténeti anyagot a tanár? Ez a kérdés áll elénk az elmondottak után. Elsősorban a meglévő szülőföldtörténeti nyomtatott művekből, térképekből, amelyekből gondosan át kell tanulmányoznia, de önállóan is gyűjthet ily anyagot. A község múltjára vonatkozóan a különböző ásatások, a múzeumok tárgyai, régi térképek, néperedet, településtörténet, történelmi emlékek, emléktáblák, sírkövek, községi és egyházi iratok, feljegyzések, adókönyvek, céh-könyvek, családi történetek, néphagyományok, templomok, iskolák, középületek, kastélyok, kúriák, népmesék, mondák, népművészeti alkotások, régi játékok, helyi talányok, szólásmódok, közmondások, szállóigék, tréfák, anekdoták, népdalok, népies színjátékok, kántálások, vezetékek és keresztnévek, község-, vidék-, dülő-utak elnevezése, határ- és kúnhalmok, babonák, faragott kapuk, szobrok, a helyben vagy a környéken lejátszódott történelmi események, stb., stb. szolgáltatók az anyagot.

A gyűjtés módjára és az anyag elrendezésére nézve a fiatalabb tanárnemzedék gondos útravalót, mondhatnók: egész életre szóló helyes útbaigazítást szerezhetett a főiskolai történelmi szeminárium gyakorlatokból. Örömmel idézem, amit ezzel kapcsolatban dr. *Eperjessy Kálmán* főiskolai tanár írt fentebbemlített közleményében. »Kiterjed a szeminárium munkája a tankönyvírás módszerére, a könyvtárismeretre, a gyűjtemények anyagára és a helytörténeti kutatás feladataira. Ez utóbbinak módszerébe rendszeres bevezetést kap a hallgató, mindenkinek főiskolai tanulmányai alatt legalább egy község fejlődéstörténetét kell közelebbről megismernie.« De a történelmi szeminárium foglalkozások szerencsés irányító hatásában nem részesült idősebb tanárnemzedék sok tagja is teljes tájékozottságot szer-

zett a gyűjtés és feldolgozás tudományos módszerét illetően, mint ezt a felsorolt legújabb helytörténeti munkák is igazolják. Hangsúlyoznom kell itt azt is, hogy a tanító- és tanítónőképzőintézetek IV. osztályában a szülőföldismereti és helytörténeti anyag gyűjtését megfelelő elméleti és gyakorlati oktatásban tanulják a növendékek.

Ugyancsak felkomorló kérdés: *Miként történjék a helytörténet tanítása?* E problémát érinti *Szántó Lőrinc* a már jelzett dolgozatában, ahol ezt írja: »Mivel a helytörténet nem cél, hanem eszköz a történettanítás céljának eléréséhez, nem lehet egész órákat ennek szentelni. A helytörténet vagy kiindulópontja a tanításnak, vagy pedig kíséri azt.« Véleményem szerint, de — úgy gondolom — az Utasítások idézett részeinek iskolafajunk gyakorlati és nevelési céljaival való tökéletes összehangolása szerint is: *a helytörténet (minden irányú helyi vonatkozás a teljes koncentráció alapján) nemcsak kiindulópontja és kísérője, hanem végpontja és betetőzője is nevelő tanításunknak.* Világosabban és részletesebben kifejtve e megállapításomat így fogalmazom meg: A helytörténet egyes elemeit már az I. osztályban a szülőföldismertetéssel kapcsolatban megkapta a tanuló, sőt a népiskolából is hozott ily ismeretanyagot magával. Az őskor és ásatási emlékek — néhány múzeumi látogatással, vagy kirándulással — településtörténeti s néperedeti vonatkozással a II. osztály történeti óráján is szóba kerülnek, úgyhogy ez előismereteket a II. osztályos tanévvégi történelemórák egyikén célszerű összefoglalni. Ez összefoglalás a III. osztályos történelmi anyag elején — hazai történelemről lesz szó — új szempontból és érdeklődéstkeltően megismételhető s így erősebb hangsúlyozást és rendszerezést kap az eddig megismert helytörténeti anyag a továbbhaladás céljait is szolgáló ismétlés mellett. Így a szülőföldből indul ki a történelmi tanítás, valamint oda is térhet vissza a hazai történelmi ismertetés a IV. osztályban a világháborúval, Trianonnal és ezek következményeivel kapcsolatban, amikor gazdasági, földrajzi, közgazdaságtani és jogi ismeretanyaggal is bővülne már a tanulók lelki tartalma s a lehető legtökéletesebben megismernék korukhoz mérten helységük múltját és jelenét, sőt bepillantást nyerhetnének a jövő fejlődés lehetőségeibe is. Mondanom se kell, hogy a II. — III. és IV. osztályos történelmi anyag tárgyalását a megfelelő és kiemelhető helytörténeti rész mindig az első képsíkban kíséri, sőt jelentősebb városnál — régi várnál — a történeti és földrajzi kapacitásra, terjeszkedési képességre, helyzeti előnyre és adottságokra, a vonzóerőre, stb. is rá kell mutatnunk. Amint majd látni fogjuk, ily elgondolás és megoldás mellett sem kell külön-órákat biztosítani a helytörténet számára.

Hogyan állítsa be az összegyűjtött anyagot a szaktanár a helyi részletes tanmenetbe? Nemcsak technikai, hanem elvi, tanítástani és módszertani szempontból is fontos kérdés a rész-

letesen kifejtett helytörténeti anyag tanításmenetbe foglalása. A Rendtartási Szabályzat 91. §-a intézkedik a részletes tanmenet készítéséről s e szakasz külön is hangsúlyozza, hogy a polgári iskola sajátos rendeltetése, továbbá a helyi körülmények szám-bavételével készítendő e részletes tanításmenet. Jól tudom, többször is hangsúlyoztam, hogy a tanításmenet az iskolai munka elmélyítésének, komoly eredményességének legkiválóbb eszköze, amely a szaktanár tervszerű elgondolásainak, nevelői és tanári felfogásának leghűbb tükré, az önrányításnak és lelkiismeretes önellenőrzésnek a zsinórmértéke: éppen ezért tartom föltétlenül szükségesnek az összegyűjtött helytörténeti anyag igen részletes, áttekinthető és rendszeres tanításmeneti feldolgozását. Itt a kevés, vezérszavas, csak odavetett mondatokkal, vagy általános szövegekkel dolgozó anyagbeosztás semmit se mond, semmit se ér: itt valóban részletes tanításmenet van szükség.

Célszerűnek tartom ez előzmények után *Szeged helytörténeti anyagának a vázlatát is körvonalazni itt. Ez a nagyvonalú vázlat természetesen csak a tanárnak szól.*

Először is azt kell tudnunk, hogy Szeged város területe és közvetlen környéke a legrégebb koroktól kezdve mindig emberi településhely volt. Beszédesen bizonyítja ezt a tényleget a szegedi múzeumban lévő és a különböző ásatásokból előkerült leletek gazdagsága, de a *dr. Cs. Sebestyén Károly* által készített Szeged vidékének régészeti térképe is. A múzeumi anyagból a *kőkorszakra* vonatkozóan a tápéi réten (Lebő), Sövényházán, Rábén és Csókán, a *réz-korszakra* névze a Felsővárosan (Szilléri halmok), Tápén, Deszken, Rábén, Csókán, a *bronzkorszakot* illetően a felsővárosi Sándor utcán, a szőlőkben, a rókusai téglagyárnál, a város különböző határrészeiben (Óthalom, Fehértó-környéke, Szatymaz, Alsóközpont, Nagyszéksós, Zákány, stb.) és Szőregen, a *népvándorlás-korából* különböző germán-, hún-, gepida és avar- emlékek Domaszékről, Óthalomból, Ballagító-Kúndombból, Röszkéről, Mórahalomból, Szőregről, Szentivánból, Dorozsmáról, Hódmezővásárhelyről, stb. kerültek elő az ásatásokkal kapcsolatban igen gazdag és gyönyörű leletek. De a *honfoglalás-korából*: a magyar pogánykor és kereszténykor elejéről is bőséges gyűjteménnyel rendelkezik a múzeum Domaszékről, Bojárhalomból, Királyhalomból, Röszkéről, Szőregről, Kiszomborból, Horgosról, stb. Ugyanez mondható a *középkori* múzeumi anyagról és az *újkori* csoportról is. Csak a *vaskorból* nincs eddig ismert lelőhelyünk Szeged környékén s elég szegényesen képviselt a *római kor* is.

Igen szép példányokat őriz a kultúrpalota a *kőkorszakbeli eszközök-ből*: kőkés, kőbalta, kővéső, kőék, kovakőfűrés, őskori edények, kenyérsütő agyagtálak, hálóhoz és fonálhoz szükséges agyagnehezékek, tányérok, főzőedények, csontszekők, halász-szigonyok, agancseke, agancskap, stb. fordulnak itt elő gazdag változatban. Az őskor konyhahulladékaiban gyakran feltalálható a *hódcson*t is, jeléül annak, hogy a hód akkor a Tisza mellékén (Hódmezővásárhely, Hód-tava) gyakori volt. A *réz- és bronzkorszak* fejlettebb eszköz- és edénytípusai: bronzcsákány, tekercsek,

diszek, ékszerek: gyűrű, gyöngy, márványhenger, bronztű és tűr, stb. is jelentős leletek. *Hires ipari középpont lehetett a bronzkorszakban Szeged, mivel csudálatos bronzkori öntőminták, fúvócsövek kerültek Szegedről napfényre, de a szőregi és ószentiváni bronzeszközök és ékszerek is magasfokú iparművészetről és ízlésről tanúskodnak.* Hasonló értékű leletek kerültek felszínre Szeged-Álsótanyán a Bogarzó-tó partján feltárt urnatemetőből és a deszki réz- és bronzkori temető sírmellékleteiből is.

Népvándorláskorabeliek a nagyszéksői »aranykincsek«, ahonnan legújabbban is igen értékes aranycsésze került elő s az itteni ásatások napjainkban is folyamatban vannak. A kiszombori ásatásokkal feltárt 610 sírból is gyönyörű fibulák kerültek napvilágra. Némelyik kapcsolótű egészen mai divatú, horogkeresztes megoldást mutat. Itt egymásra temetkeztek a jazi-gok, gepidák és Szent László magyarjai. A Fehértó partján 1929-ben feltárt hún-avar temető 440 sírja is szép leletekkel járult a múzeumi anyag gazdagításához.

A *honfoglalás-korából* lovassírok, kengyelvasak, zablák, csüngős pitykék, ezüstpillangós díszek, kétélű kardok, karperecek, pajzsok, szíjdiszkek, vasszegek, stb. adják tudtunkra őseink üzenetét: történeti jogunkat e d rága földhöz Horgostól délre is. *Középkori* kulacsok, lakatok, zablák, konyha- és kályhacserepek, sarkantyúk, edények, templomi szerek, csont- és üvegyöngyök, stb. egészítik ki a gyűjteményt, míg az *újkorból* mentekapcsok, csizmapatkók, lélyeges cserepek, bögrék, lópatkók, céhládák, levelek, szabadságharci emlékek s főleg a régi Szegeddel kapcsolatos emléktárgyak és látképek (1799., 1820., 1823., 1860 körül), a várra és a mostani Széchenyi-térre vonatkozó képek (1809., 1870., 1875.), stb. — mint elsőrendű helytörténeti anyag — érdemelnek említést. Igen értékes a túlszűfolt *nép-rajzi-tár* is: foglalkozási ágak és eszközök, népművészet és berendezések tej-kintetében igen sokat nyújt. A *temészetrajzi-tár* kevésbé jelentős a mi vizsgálódásunk szempontjából.

Az őskorszak technikájára, műveltségi és gazdasági viszonyaira is sok példát láthatunk a múzeumban. Pl. hogyan fúrta ki az ősember a kőszközeit és szerszámait? A földfestékek és azok alkalmazása, díszítőkövek, ör-lőkövek használata, gabona és magtartó-edények rendeltetése, stb. Érdekes a gyerekjátékok, ősbabák és állatalakok gyűjteménye, de a későbbi korokból származó gyűrűk, gyöngyök, orsókarikák, fémtűkrök s más dísz tárgyak is jellegzetesek. A későbbi technikai fejlődés igen szépen szemlélhető a múzeumi tárgyakon; s azok a mai mázos és máztalan paraszti edényekkel is jól összehasonlíthatók. A temetkezési módra és hitbeli felfogásra az eredeti helyzetben lévő zsongorított csontvázak és halotti fölszerelések, az avar-kori lovassírok, stb. adnak felvilágosítást. Azonban mind az összehasonlítás, mind e néma felvilágosítás csak póri eredetünköt s hamari odatérésünket példázza. Nem folytatom tovább, mert e vázlatnak még másik oldala is van: csak a készenálló, összegyűjtött anyagra akartam kissé rávillantani.

Nemcsak a múzeum, de a *képtár* egyes darabjai is kiváló szolgálatot tehetnek a helytörténetnek. Pl. *Vágó Pál*: A szegedi árvíz c. nagyméretű alkotása, gróf Széchenyi, Kossuth, Somogyi kanonok, Dugonics András, gróf Tisza Lajos

portréja, stb. Ezek mint művészi alkotások is becsesek. Sőt továbbmegyek: a *Nemzeti Emlékcsarnok* egyes dombormű- és szoborcsoportozatai is a helytörténet síkjában fekszenek, mint pl. Csanád vezér legyőzi Ajtonyt és meghódítja a kereszténységnek a tiszai részeket (1028), IV. Béla városi rangra emeli Szegedet (1247), Csaholi Ferenc csanádi püspök halála a mohácsi csatatéren, A nemzeti megújulás emlékműve. Csak érintem itt, hogy a Nemzeti Emlékcsarnok meglátogatását a 39.376/1933. V.a.2.ü.o.sz. vkmi rendelet is előírta.

Vágtában a helytörténeti koncentrációt is érintem egy tárgyvon. A magyar nyelvi olvasmányokon és irodalmi anyagon keresztül is lehet helytörténeti kapcsolatokat létesíteni. Kizáróan a polgári iskolai magyar nyelvi tankönyvekben is meglévő és idevonatkozó anyagot sorolom fel. *Gárdonyi*: Ejjel a Tiszán, A láthatatlan ember, *Herczeg*: Pogányok, *Jókai*: A tiszai szigetek élete, *Kossuth* beszéde Szeged népéhez, *Mikszáth*: A szegedi bicska, vagy Milyen a magyar iparos? *Tömörkény*: A fecskék, A tanyai asszonyok, Csata a katonával, Fémszóró, Iskola a pusztán, Julis asszony levelez, Mihály hazatér, Subavásár, Vándorló földek, *Móra*: Uj márciust várunk, Üzenet haza, Istenáldotta búza. A gyémánteserép, Zsolnay Vilmos. Természetes, hogy *Móra* aranykoporsója és az örök békébe való szerény átlibbenése már azt is megengedi, sőt a vele együttérzőktől jogosan meg is követelheti, hogy az édes anyaföld és a névtelen magyar milliók sugárzó szeretetéből lelkedzett gyönyörű írásai szélesebbkörű felhasználásban részesüljenek. Mint írói hagyatékából és a róla tartott emlékbeszédekből tudjuk: fantáziája aranykődéből már-már kiformalódott a színes helyi mondákból Hóbiárt basáról szóló regényének a meséje, amelynek hátterét a törökvilágkorabeli Szeged élete alkotta volna. Regényformájában akarta megírni a Tisza kiöntései között tanyázó, csikfogdosásból, pákászatból és halászatból élő nádi ősember életét, sőt erősen foglalkozott azzal a problémával is, hogy miként oldja meg a beszéd kérdését meghatóan kezdetleges ösüknél. Mérhetetlen kár irodalmunkra és tárgyunkra is, hogy *Móra* Ferenc mesefonala oly hirtelen elszakadt.

Szeged régtől fogva a tiszai mocsárvidékből kiemelkedő szigethely. Első emberi lakóhelyül való megszállása is szigettelepülés: a neve is erre mutat. Egyrészt a folyókhoz igazodó fő kereskedelmi- és sóutak fontos találkozójánál, mint *átkelő- és vásárhely*, másrészt mint *örhely* játszhatott jelentős szerepet. Tulajdonképpen *hármás szigettelepülésről* van szó: *Alsó-, Felsőváros és a Vár a Palánkkal*. Az anyag terjedelme miatt a vázlat további részében csak utalok azokra a forrásmunkákra, amelyekből a helytörténet tarka mozaikképét a tanár összegyűjtheti. Az ismertebb forrásmunkák a következők:

- 1.) Dr. Banner János: Szeged közgazdasága. 1922.

- 2.) Banner János: Szeged települése. Föld és Ember. 1925.
- 3.) Bertalan A.: Szeged sz. kir. város földrajzi és meteorológiai viszonyai.
- 4.) Berzenczey Domokos: Szeged műszaki létesítményeiről. Mérnök és Építész Egylet Közlönye. 1924.
- 5.) Csonka—Váradi: A szegedi paprika. 1905
- 6.) Domokos László: Szeged a háború után. 1918. (Forradalmi szellemű!)
- 7.) Dudás Gy.: A zentai ütközet és Szeged visszavétele.
- 8.) Horváth—Thiring: Szeged és környéke részletes kalauza. 1925.
- 9.) Kákay Aranyos: Szeged pusztulása.
- 10.) Kálmány Lajos: Szeged népe. 1891.
- 11.) Kelemen Béla: Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez.
- 12.) Dr. Kogutowitz Károly: Szeged emberföldrajzi problémái.
- 13.) Kovács János: Szeged és népe. 1901
- 14.) Kulinyi Zsigmond: Szeged új kora. 1901.
- 15.) Lázár György: Szeged az egyetemért. 1906.
- 16.) Löw—Kulinyi: A szegedi zsidók. 1885.
- 17.) Lugosi Dömötör: Legújabb szegedi útmutató.
- 18.) Malina Lajos: Szegedi érdekeket szolgáló legyen-e az alsótanyai gazdasági vasút? 1906.
- 19.) Reizner János: Szeged története. 4 kötet, 1900.
- 20.) Reizner János: A régi Szeged.
- 21.) Reizner János: Történelmi vizsgálatok a zsidók szegedi letelepülése körül.
- 22.) Reizner János: A szeged-királyhalmi és bojárhalmi pogánykori sírleletek.
- 23.) Reizner János: Szeged és Délmagyarország.
- 24.) Dr. Rigler Gusztáv: A Nagy Magyar Alföld ártézi kútjai és szikszós tavai. Természettud. Közlöny. 1923.
- 25.) Ruszti: A kegyúri jog és a szegedi gyakorlat.
- 26.) Dr. Cs. Sebestyén Károly: A szegedi palánk. 1927.
- 27.) Dr. Cs. Sebestyén Károly: Szeged régebbi városképének kialakulása. 1933. (Különlenyomat a Délmagyarországból.)
- 28.) Dr. Szabó László: Szeged halála és feltámadása. 3 kötet.
- 29.) Szegedi A. K.: A Szeged-alsóvárosi fejedelmi templom és kolostor történelmi vázlata.
- 30.) Szesztay László: Az alsótanyai gazdasági vasút. 1910.
- 31.) Szücs Mihály: Szeged mezőgazdasága. 1914.
- 32.) Dr. Tonelli Sándor: A Maros szabályozása és hajózhatóvá tétele. A szegedi kereskedelmi kikötő. 1917.
- 33.) Dr. Tonelli Sándor: A Szegedi Lloyd Társulat ötven éves története. 1918.
- 34.) Dr. Tonelli Sándor: Szeged. 1926. (Útmutató.)
- 35.) Varga Ferenc: Szeged története. 1895.
- 36.) Vedres István: A sivány homokság használata. 1825.
- 37.) Vedres István: A Tiszát a Dunával össze kaptsoló ujj hajózható csatorna. 1805.
- 38.) Woerl: Kalauz Szegeden és környékén. 1895.

Amint láthatjuk, forrásmunka tehát bőven van, itt önálló gyűjtésre nincs szükség, csak a bőviből-merítés jut a tanárnak osztályrészül. Elég, ha a fontosabb 5—6 művet áttanulmányozza. *Deér József* egyetemi tanár két helytörténeti előadásában foglaltakat is figyelembe vettem kis dolgozatomban.

Mely helytörténeti anyag emelhető ki Szegeden az iskolai történelmi anyag tárgyalásánál? Ez is lényeges kérdés. Megkísérlem dióhéjban s időrendben összeállítani ezt.

Az őskorból a *kőkorszakoknál* hivatkozni lehet a lebői, sövényházi leletekre; a *rézkorszaknál* a szilléri »rézkincs« föltétlenül felemlítendő, a *bronzkorszaknál* az ószentiváni temetőből kikerült eszközökről a Gál—Szerdahelyi—Závodszy-féle II. osztályos történelem-tankönyv is megemlékezik. A *népvándorlásnál* Attila és a húnok szegedi vonatkozásai közismertek, az ásatásokból előkerült nagyszéksői »aranykincs«, a Fehértó partjáról kikerült sok hún-avar sirlelet állítandó az érdeklődés első vonalába. A honfoglalás után Szeged és környéke az *OND-törzs* szállásföldje lett; először téli szállásul, majd állandó lakóhelyül szolgált, mivel a mocsaras, ingoványos vidék és a szigetközök teljes biztonságot nyújtottak.

Szent Istvánnal kapcsolatban *Ajtony* szereplésének kölcsönözzünk élénk helyi szint, mivel ő az, aki már 1014-ben feltartóztatja István marosi sószállító hajóit, a sót lefoglalja, illetően Csanádon vámot szed s 1019-ben II. Vazul görög császár fennhatóságát ismeri el István ellenében s a gör. kél. hitet terjeszti. 1028-ban lép föl Ajtony ellen Szent István, vezére: Csanád győzi le a lázadót. Itt Herczeg: Pogányok c. regénye is alkalmazható szemelvényül. Szeged mint sóraktár több árpád-házi oklevelünkben is szerepel: 1183., 1217., 1222., 1233. és 1237. 1199-ben a szegedi főesperességről van szó, tehát nagyobb és fontosabb hely már, míg az *aranybulla* 25. pontja városunk jelentőségét hangsúlyozva mondja: »Sót ne tartsanak az ország belsejében, csak Szolnokon és Szegeden, meg a végeken.« *IV. Béla* 1239. okt. 27-én Szegeden volt, itt fogadta az országába betérő kúnokat s itt is gondoskodott letelepítésükről. 1242-ben a tatárok Szegedet is elfoglalták, kirabolták és felgyújtották, de 1247-ben, »a második honalapító« városi rangra emelte Szegedet s kövéra is valószínűen ezidőben keletkezett. *IV. László* (Kún) sokszor megfordult városunkban s a környéki kún-szállásokon és sátrakban; közelségénél fogva a Hód-tava melletti csata is fölemlíthető.

1307 tavaszán Ottó árnyékkirály városunkban időzik s innét indul *László* erdélyi vajdához háztűznézőbe, azonban — amint tudjuk — vesztére. 1310-ben a szegedi szerződés értelmében Kán László átadja *Károly Róbert*-nak a szent koronát és a lefoglalt királyi jövedelmeket. 1321-ben a szegedi várról történik említés, 1332-ben pedig a szegedi kamara nemcsak sóval fizet, hanem pénzzel is. Később a régi veretű ezüstpénzek új veretűekkel való kicserélése (*lucrum camerae*) is itt történt, helységünk tehát átmenetileg pénzverőül is szerepel. *Zsigmond* a nikápolyi csata előtt seregét Szegeden rendezte és gyakorolta be.

A XV. század elejétől három századon keresztül városunk és környéke hadiközpont: először a török ellen gyülekező magyar seregek déli táborhelye. 1439-ben *Albert* király is itt gyűjtötte össze hadait, viszont *I. Ulászló*

1444-ben itt kötötte meg a 10 éves békét, majd *Hunyadi János* 1456-ban Szegédnél egyesült *Kapisztrán* csapatával s innét — egyrészt szegediekkel — indult utolsó dicsőséges csatájába: Nándorfehérvár fölmentésére. Itt rá kell arra is mutatnunk, hogy Kapisztrán 1455-től a szegedi kolostor tagja volt. 1458-ban városunkban történt a Hunyadi-ház és ellenfelei közt az egyezmény megkötése *Mátyás* királlyá választása kapcsán, de az igazságos király országgyűlést, illetően királyi tanácsot is tartott helységünkben. A nagy király halála után a züllésnek induló *fekete sereg* téli szállásra Szegedre és környékére vonult vissza: itt fosztogatott a jórészt csehekkel álló sereg s *Kinizsi* segítségével a szegedi polgárok verik le a rablásból élő, elsáncolt cseheket.

1495. okt. 23—31-e közt *Dobzse László* és az üres királyi kincstár pénzzavarain is segített nemes városunk, mikor a pestis elől Budáról Szegedre, majd innét Csanádra menekülő királyi udvart falai közt tisztelhetette. 1498-ban Szeged mint szab. kir. város szerepel. 1514-ben a Dózsa-féle pórlázadás egyik csapata Pest alól Szeged ellen vonult, de a várost nem tudta bevenni. Jegyezzük itt meg azt is, hogy *Dózsa György* ifjúságának egy részét Szegeden töltötte, s a hagyomány szerint az alsóvárosi templom körül lévő temetőben földelték el levágott fejét.

1526-ban a mohácsi vész alkalmából *Szapolyai János* az ellentétes királyi rendeletek miatt csak Szegedig jutott el tekintélyes seregével. Itt egy darabig figyelő-állást foglalt el, majd a Tisza mellett északra: Tokajba vonult. — A hazai reformációval kapcsolatban meg kell emlékeznünk *Szegedi Kis Istvánról*, aki 1505-ben itt született és 1572-ben halt meg Ráckevén. Tudományos fő, képzett reformátor volt, akit külföldön is ismeretek és tisztelték.

1542-ben Szeged szomorú sorsra jutott: kénytelen volt a töröknek meghódolni. Ez időtől kezdve 144 évig — 1552-ben a vár visszafoglalása nem sikerült — a vár és a város török táborhely, az átvonuló félholdas csapatok fontos hadtáppontja és kiröpítő fészke lett, mivel 1545-ben várát a törökök kijavították. A hódoltság alatt középpontja volt a szegedi szandzsákságnak. Természetes, hogy a török hódoltság szenvedései városunkra is vonatkoznak.

A felszabadító-háborúval kapcsolatban (1686) kerül sor Szeged visszafoglalására. *Wallis* és *Veterani* tábornokok nevéhez fűződik a haditény; nyilvánvaló, hogy erről is kell szólnunk. I. Lipót tárgyalásánál az új szerzeményi bizottság működése során helységünk birtokjogi kálváriáját is eszeltelhetjük pár szóval: a helyi vonatkozás itt is a megértést fogja elősegíteni.

II. *Rákóczi Ferenc* fölkeléséhez már 1703-ban Szeged is csatlakozott, a várbán azonban *Globitz* parancsnoksága alatt idegen katonaság húzódott meg s a tiszai rác-határőrség is Rákóczi-ellenes volt. 1704 tavaszán *Andrássy István* és *Vass Adám* kuruc parancsnokok ostromolják a várat eredmény nélkül, majd 1704 nyarán Rákóczi jelenlétében *Bottpán János* vezénylő-tábornok törette a falakat. Az ostrom 1704. aug. 12-én hirtelen abbamaradt részben Rákóczi fejedelemmé választása, részben pedig külpolitikai okok miatt. A lakosság, mivel a kurucokkal tartott, az ostrom után elment, vagy elmenekült és rácok kapták meg házaikat, földjeiket. Az 1706-ban kuruc

résről megkísérelt rohammal való váreloffoglalás szintén sikertelen maradt.

1712-ben egy nagy árvíz az Alsó- és Felsővárost teljesen tönkretette. 1715-ben sok utánjárásra Szegedet újból a szab. kir. városok sorába iktatták, 1717-ben pedig postahivatalt kapott, ami az akkori időben nagy szó volt. A fentebbemlített okok következtében 1720—30 közt a vár és palánk lakossága csupa német és rác volt, s ezek számát az akkori telepítések is megnövelték, úgyhogy 1725-ben a piaristák a Szent Demeter-templomban kénytelenek voltak a magyar prédikációkat megszüntetni, mert csak a német és dalmát hitszónoklatoknak voltak hallgatói. — Ha kuriózumként az 1728—44 közt folyt boszorkányperekről és üldözésekről megemlékezünk, utalnunk kell arra, hogy ez időben a külföldön is voltak hasonló perek és kivégzések. Hozzájárult e perek eltévelyedéseihöz a korszellemen kívül az 1738—40 közti pestis és az 1740. és 1744-i tűzvész elkeserítő hatása is.

Szeged fejlődését, gazdasági helyzetét előnyösen érintette *Mária Terézia* alatt előbb a marosi-tiszai határőrség, majd a bánági kormányzóság megszüntetése. Itt még annyit említhetünk fel, hogy a királynő által 1760-ban magyar pénzen felállított *testőrség* szervezésére lakóhelyünk 2000 frt-ot adott. Ez összeg akkoriban nagy pénz volt. *II. József* 1786-ban tartózkodott Szegeden.

A napoleoni harcok idején bőven kivette a katona-állításból és hadiadókból is a részét a város, de a kultúrára is áldozott. A Nemzeti Múzeumra 2575 frt 25 kr-t, a Nemzeti Színházra 3287 frt-ot adott, jöllehet a sorscsapások nem kerültek ki, ugyanis 1816-ban romboló árvíz érte, 1831-ben kolerajárvány tizedelte, 1836-ban pedig nagy tűzvész pusztította.

Szeged reform-korszaka 1833-ban kezdődött, amikor szept. 3-án a Duna nevű gőzhajón *Széchenyi* helységünkbe érkezett. »A legnagyobb magyar« sok kifogásolni-valót talált; különösen a nagy piac elhanyagolt állapotát vetette a helybeli nagyságok szemére, amely eredeti idomtalanágában a vár körül több mint 26 holdnyi területet foglalt el. Persze itt is ólomlábakon járt minden újítás, ezek elindításában és keresztülvitelében a *Pesti Hírlap* szegedi cikkeinek, a felnövekvő városi aranyifjúságnak is oroszlan-része volt. A 40-es években *Klauzál*, majd a helybeli ifjúság vezetési is jótékonyan hatottak a fejlődésre. Az útépitések, takarékpénztár, védegyeleti osztály létesítése, a vízszabályozás megindítása, stb. is erre az időre esik.

Városunk 1848/49-i hazafias áldozatkészsége és hősiesség magatartása jólismert. Nemcsak a legendás fehér-tollas, kék-sapkás 3. honvédszászlóalj, hanem a 33., 103. és 104. honvédszászlóaljakat is büszkén vallhatta Szeged magáénak. Szenttamás ostroma mellett a szabadságharc tavaszi hadjáratainak mindegyikében kitüntették magukat honvédeink. 1848. okt. 4—6-a közt *Kossuth Lajos* Szegeden tartózkodott, híres beszéde, a város hűségesküje ma is könnyet csal szemünkbe. Fel kell itt még sorolnunk e hősi korszak végnapjairól a Kossuth-kormány átmeneti szegedi tartózkodását és az újszegedi-szörégi csatát is. Ami ezután következik, az az önkényuralom fekete lapjaira tartozik. *Haynau* neve eleget mond szegedi szerepléséről. Az anyagi fejlődés azonban az 50-es években is továbbtart, hiszen a vasútépítés, ármentesítés az elnyomatás idején is folyik. A Bach-rendszer épügy megülte városunkat, mint hazánkat. Itt kiemelhetjük az ifjú uralkodó-pár 1857. máj. 24—25-i szegedi látogatását, amely a kiegyezés reményét és lehetőségét csillog-

tatta meg elárvult elődeinkben. — A kiegyezés, majd az utána következő nyugodt, békés időszakban az 1879-i nagy árvíz: Szeged halála és feltámadása, a királybiztosság működése, a rekonstrukció, stb. emelendő ki helytörténeti szempontból. A világháború s Trianon következménye mellettünk s bennünk éli a maga történelmi életét. Erről valamennyien tudunk, ezeket mindnyájan éreztük és átéljük, ezért a róluk való beszámolás a közvetlenség perzselő, de edző lángugarain keresztül történhetik.

Mennyit és hogyan adhat a helytörténetből a tanár a tanulóknak? Ez is pontosan megvilágítandó kérdés. Ugy hiszem, hogy ezt a problémát is közmegnyugvásra oldhatjuk meg a következőképen: 1.) A népiskolai és I. osztályos szülőföldismereti előtanulmányok kellő értékesítése mellett a II. osztályban 3 múzeumi látogatást elegendőnek tartok. Ezek közül *kettő* a tanév elejére essék az őskori vonatkozások miatt, a *harmadik* pedig évvégére a népvándorlás-korával kapcsolatban. Termésmészetes, hogy a múzeumi bemutatásnál és tanításnál is kerülendő a túlterhelés: sosem szabad elfelejtenünk, hogy 10—14 éves tanulókról, legfeljebb serdültebb korban lévő gyermekekről van szó. A lakóhelyi és egyéni érdeklődést is szem előtt kell tartanunk, pl. a Szent Imre polg. fiúiskola tanulói inkább az alsóvárosi, a Madách-utcában lévő polg. fiúiskola növendékei pedig jórészt a felsővárosi emlékek iránt lehetnek fogékonyabbak. 2.) A III. osztályban teljesen elég 2 múzeumi séta: egyik a tanév elején a már ismertek felújítását és rögzítését is szolgálja, a másik a tanév folyamán a II. félévben folytatandó le. 3.) Arányos elosztással a IV. osztályban 3 múzeumi látogatást irányoznék elő, de míg a II. osztályos 3 és a III. osztályos első kirándulás kizáróan a múzeum régiségtárának szól, addig a III. o. második és a IV. o. látogatások a néprajzi-tárra, stb. is kiterjednek. *Nem a sok adat, de a jellemzők beágyazása legyen a cél!* Hozzásodródóan jelzem itt azt is, hogy e múzeumi látogatások a Rendtartási Szabályzat 115.§-ában előírt szak tárgyi kirándulások keretében valósítandók meg, tehát kötelezettségen túl a tanárt sem terhelik meg. »Ezek a kirándulások rendes tanításszámba mennek s ezért alkalmazkodnak a tanítás menetéhez; megtörténtüket a tanár, a kirándulás alkalmával feldolgozott anyag megemlékezésével, az osztálykönyvbe jegyzi.« A múzeumi kirándulások mellett évente 1—1 más helytörténeti séta (várrom, emlékművek, templomok, stb.) is rendezhető. Magától értetődik, hogy a nemzeti történelem és világtörténeti kapcsolatok tárgyalása folyamán a kiemelt helytörténeti anyag és mindennemű helyi vonatkozás elsőrendű helyezést kap s amint jeleztem: az első képsíkba kerül. A IV. osztályban a koncentráció következtében különösen bővül a helytörténeti anyag gazdasági, földrajzi, közgazdaságtani és jogi ismeretekkel is, amint erre már az előzőekben rámutattam. Levonhatjuk tehát a konklúziót: *az érvényes rendelkezések és az eddigi keretek*

között — új óra beiktatása és túlterhelés nélkül — megvalósítható a helytörténeli anyag nyújtása.

Módszert és tanítási alakot tekintve, újat nem mondhatok, mivel a helytörténet csak egy kiemelt része: élénkítő eszköze a történelemtanításnak és nevelésnek. Főleg a kérdve-kifejtés, közös megbeszélés, eszmecsere, önálló tanulói előadás, probléma felvetés áll itt is az előtérben, de a tárgy természeté szerint a közlő tanalak is előfordulhat. Ez utóbbira különösen a múlt megbecsülésénél, az ősök tiszteletének ápolásánál: a kegyeletérzés meggyökereztetésénél lesz szükség, amikor a tanár és tanítvány közös lelki átélése a szülőföldet s annak régi alakjait öleli körül.

A szemléltetésre, szemelvényekre, irodalmi anyagra és forrásmunkákra a felsorolt művek biztos útmutatást adnak, ezért ezekre külön nem terjeszkedem ki.

Záradékol még egy rövid megjegyzést kell tennem. Amint az előzményekből nyilvánvaló is, e kis összefoglaló s inkább gyűjtő, mint önálló természetű dolgozat a szülőföldismertetést és helytörténetet nem a szaktudomány gyönyörű, de magas hűvösségében, nem is annak igényes díszruhájában kívánta szolgálni, hanem szerényen: az iskolai megvalósíthatás és a polgári hasznosság célkitűzésein keresztül csak az állandóan fejlődő és haladó iskolai élet lendítőkerekének a szerepére szeretne vállalkozni. Ha a lendítés sikerült és a kerék forog: egy csudálatos helyi színnel ismét gazdagabbak lettek iskoláink.

Csapó István.

A szolidarizmusra való nevelés

1.) A polgári fiúiskolát alkotói a magyar nemzet azon széles rétegének szánták, amelynek közoktatásunkkal szemben emelt igényeit az elemi iskola a maga továbbképző kiegészítéseivel együtt sem elégíti ki, a felsőbb oktatásra előkészítő tanintézetek viszont túlszárnyalják. Azoknak van hivatva általános műveltséget és *gyakorlati irányú* képzést nyújtani, akik a művelt középosztály soraiba fognak lépni, anélkül, hogy tudományos főiskolákon fejeznék be tanulmányaikat. Ebből következik, hogy a polgári fiúiskola mellőzi mindazokat a tanulmányokat, melyeket a tudományos továbbképzés tartalmi vagy alaki előkészítése kedvéért vesznek fel a középiskolák. Másfelől azonban a közéleti műveltséget alkotó ismeretek körét rövidebb idő alatt, de mégis ugyanoly teljességben igyekeznek felölelni. Mivel pedig *növendékeinek egyrészét egyenesen az életbe bocsájtja ki,*